

HISTORIK

DIREKTÖRER, KANSLITJÄNSTEMÄN
OCH REGISSÖRER UNDER ÅREN
1860—1910

S
S
L
Lo
24
A
10

HISTORIK
BIRKÖPERS KÄMPESTEMAN
OCH KÄMPEBÖCKER UNDER ÅRIN
1860-1910

HEDBER
BOKBINDERI
SÖDERMÖR
SÖDERMÖR

Historik.

Den af Konung Gustaf III inrättade kungliga teaterinstitutionen hade, som bekant, från början sitt hemvist i Bollhuset å Slottsbacken vid sidan om Storkyrkan, ungefär där obeliskens nu står. Där gåfvos föreställningar under åren 1773—1782, hvarefter verksamheten öfverflyttades till den af Gustaf III uppförda operabyggnaden vid Norrmalms numera Gustaf Adolfs torg. Ritningarna till det nya operahuset voro uppgjorda af öfverintendenten, friherre Carl Fredrik Adelcrantz, ansedd som "Sveriges störste arkitekt näst Tessin och på sin tid en af de förnämsta i Europa". Operahuset blef ett af denne berömde mans yppersta verk. Invigningen af det nya konsttemplet ägde rum den 30 september 1782 med uppförandet af Naumanns opera "Cora och Alonzo". Verksamheten å denna scen fortgick sedermera under växlande öden i 109 år eller till den 30 november 1891.

Under tiden idkades dramatisk verksamhet, först å Bollhusteatern 1787—1792 och det därpå följande spelåret i operahuset, därefter i den s. k. "Arsenalen" (f. d. De la Gardieska palatset, beläget i nedre delen af Kungsträdgården, där Carl XII:s staty nu står) ända från november 1793 till denna byggnads brand den 24 november 1825, och slutligen åter i operahuset, som därefter och intill den 1 juli 1863 benämndes *Kongl. Teatern*. Å denna scen uppfördes under dessa 38 år såväl operor som dramatiska stycken.

Då det emellertid ej ingår i planen för detta arbete att behandla tiden före 1860-talet, har utgifvaren ej ansett sig böra ingå i någon utförligare skildring af den

tidsperiod i de kungliga teatrarnas öden, som omfattar de 90 åren från 1773 till 1863.

* * *

Sistnämnda år inträdde ett nytt skede i den kungliga teaterinstitutionens historia, i det att en särskild dramatisk teater då inköptes. Härom må efter den i 1897 års teaterkommittés »Betänkande och förslag» inledande historiken (författad af kommitténs sekreterare, t. f. kansli-sekreteraren, s. m. kanslirådet Hugo Tigerschiöld) anföras följande:

»Emellertid kändes behofvet af en särskild talscen för Kongl. Teatern allt större, ju mera teaterinrättningen tillväxte i omfång och betydighet och i samma mån som allmänhetens anspråk på dess verksamhet stegrades. Erfarenheten visade ock, att en dramatisk scen af betydande förtjänst kunnat genom enskild persons försorg grundläggas och uppehållas vid sidan af Kongl. Teatern. År 1842 hade nämligen Anders Lindeberg låtit vid nuvarande Kungsträdgårdsgatan uppföra en teater, hvilken, till en början kallad *Nya teatern*, sedermera öfvergick till ett bolag, då dess namn ändrades till *Mindre Teatern*, och år 1855 af Edvard Stjernström inköptes för 120,000 riksdaler riksgälds. Den täflan, som genom denna af Stjernström skickligt och med framgång ledda teater uppstod, hade icke i ekonomiskt afseende varit fördelaktigt för Kongl. Teatern.

Denna enskilda teater, som år 1859 undergick en större dyrbar reparation, därvid byggnaden höjdes med en våning och salongen erhöi ny dekorerings, utbjöds år 1862 till salu. Ett efterlängtadt tillfälle yppades sålunda för Kongl. Teatern att erhålla en efter dåtidens fordringar med hänsyn till såväl akustiska förhållanden som lagom afpassadt utrymme fördelaktigt lämpad dramatisk scen samt befria sig från en farlig konkurrent. Teatern köptes därför af Kongl. teaterinstitutionen år 1863 för 270,000 kronor, däraf 220,000 kronor för fastigheten och 50,000 kronor för den lösa egendomen. Å denna skåde-

STO
STAI

L. m.

P.

Louise

St. A. i

År 1863

FÖRSÄ

hana, hvilken erhöill namnet *Kongl. Dramatiska Teatern*, och förvaltades gemensamt med *Kongl. Stora Teatern*, såsom Gustaf III:s operabyggnad nu benämndes, uppfördes därefter, i likhet med hvad som före 1825 skett å arsenalsteatern, icke blott komedier och lustspel utan jämväl operetter, vaudeviller och andra skådespel med inflätade sångstycken, under det Kongl. Stora Teatern användes såsom sångscen för operan och talscen för det stora skådespelet.»

Edvard Stjernström hade alltså avslutat sin verksamhet på Mindre Teatern, och den 15 juni 1863 hade han gifvit sin sista föreställning där, då »Fregattkaptenen» hade uppförts med Knut Almlöf i titelrollen. Sedan nu teatern under namn af Kungl. Dramatiska Teatern blifvit förbunden med kungl. teaterinstitutionen gafs första föreställningen där den 12 sept. samma år, hvarvid programmet upptog: Prolog af Frans Hedberg, framsagd af Nils Wilhelm Almlöf, samt Gustaf III:s dram »Siri Brahe och Johan Gyllenstjerna».

Inköpet af Mindre Teatern skedde under tredje året af friherre *Eugène von Stedingks* direktörskap. Innan han af konung Carl XV kallades att från och med den 1 jan. 1861 bekläda posten som »Förste direktör för Kongl. Maj:ts Hofkapell och Spektakler», hade friherre von Stedingk ägnat sig åt den diplomatiska banan. »Med gedigen musikalisk underbyggnad och ej ringa estetisk beläsenhet, var han fullt kvalificerad för den kinkiga befattningen och fyllde den på ett synnerligt tillfredsställande sätt.» (Hofberg, Sv. biogr. handlexikon.) Friherre von Stedingk var den som hos oss upptog bl. a. Gounods opera »Faust», där framförallt Anders Willman gjorde sig bemärkt för sitt mäterliga utförande af Mefistofeles' roll (operan gafs första gången den 5 juni 1862) samt Wagners »Rienzi» (8 juni 1865), hvilken opera då uppfördes med den berömda sachsiske tenorsångaren Tichatscheck i titelpartiet; bland de talpjäser som under von Stedingks cheftid upptogos må nämnas Frans Hedbergs »Bröllopet på Ulfåsa» (1 april 1865) med August Södermans oförlikneliga musik och med

Elise Hwasser, Georg Dahlqvist och Axel Elmlund i hufvudrollerna, Shakespeares »Konung Richard den andre» (8 okt. 1863), Wecksells »Daniel Hjort» (18 jan. 1864), Byrons »Sardanapalus» (17 nov. 1864) och Goethes »Egmont» (24 jan. 1866), hvilka fyra sistnämnda styckens titelroller hörde till Edvard Swartz' förnämsta skapelser. Redan under sitt första direktörsår skyndade friherre von Stedingk att som scenisk intendent engagera den utmärkte danske balettmästaren August Bournonville, hvilkens treåriga anställning vid vår operascen hade stort inflytande på dess konstnärliga verksamhet. Därjämte anställde han som chef för hofkapellet den genialiske Ludvig Norman, redan då känd som en gedigen musiker och framstående tonsättare.

* * *

Statsanslaget hade sedan år 1858 utgjort 75,000 riksdaler, det betydligaste anslag, som hittills af riksdagen beviljats den kungliga scenen. Äfvenså hade Konungen under årens lopp bidragit med ganska väsentliga belopp. Genom inköpet af den Stjernströmska teatern råkade emellertid den kungliga teaterinstitutionen i stor skuld, hvilken, oaktadt det betydande statsanslaget och Konungens bidrag, växte år från år. Därtill kom att riksdagen år 1868 nedsatte statsanslaget till 60,000 riksdaler. Det var friherre von Stedingks upptagande år 1865 på Kungl. Dramatiska Teatern af Offenbachs spirituella operabuffa »Den sköna Helena» och hans efterträdares, hofmarskalken Erik af Edholm, framförande år 1867 af samme kompositörs »Riddar Blåskägg», som gaf anledning här till. Ett parti inom riksdagen ansåg nämligen att dessa stycken ej voro »värdiga» en kunglig scen. Riksdagens beslut fattades dock med endast 140 röster mot 139 för anslagets bibehållande med oförändradt belopp. Från och med år 1869 utgick Statens bidrag alltså med 60,000 riksdaler. Konungen hade under tiden från den 1 juli 1863 till den 1 juli 1869, af enskilda medel utbetalt för de kungliga teatrarne, allt inbegripet, 547,821 riksdaler 64 öre.

STOC
STAI

L. m.
O.
L. m.
E. A. i.
A. m.
FORSK

För att emellertid upphjälpa teatrarnas ekonomi aflät Kungl. Maj:t proposition till 1871 års riksdag, hvori hemställdes att riksdagen måtte bevilja ett belopp, motsvarande hvad inköpet af Mindre (= Kungl. Dramatiska) Teatern kostat, 270,000 riksdaler, att utgå till inlösen för statsverkets räkning af nämnda teaterbyggnad med tillhörigheter, hvarjämte tillkännagafs att Konungen i så fall vore benägen att åtaga sig likviden för hela det öfriga skuldbeloppet. Denna proposition blef af riksdagen bifallen, dock med tilläggande af det villkor att jämväl all de båda Kungl. Teatrarna tillhörig lös egendom blefve statens.

Nu följde för den kungliga teaterinstitutionen, som fortfarande stod under högsta ledning af Konungen genom hofförvaltningen, några gynnsamma år med ej obetydliga öfverskott. Men redan år 1874 började teaterverksamheten åter gå med förlust, hvilken ökades år efter år, så att den vid utgången af spelåret 1879—1880 uppgick till nära 228,000 kronor. Men så hade också under denna tid flere af de operor som sedermera under en lång följd af år höllo sig på repertoaren, upptagits och stora kostnader blifvit nedlagda på desamma. Under Erik af Edholms femtonåriga kraftfulla ledning (1866—1881) uppsattes och uppfördes bland annat operorna »Afrikanskan» med Louise Michaëli i titelpartiet (första gången den 29 april 1867), »Marco Spada» (18 sept. 1867), »Den vilseförda» (21 febr. 1868), »Romeo och Julia» (11 juni 1868), »Den flygande Holländaren» (24 jan. 1872), »Mignon» (10 mars 1873), »Lohengrin» med Oscar Arnoldson (22 jan. 1874), Ivar Hallströms »Den bergtagna» (20 maj 1874), P. A. Ölanders »Blenda» (26 april 1876), »Carmen» (22 mars 1878), »Tannhäuser» (4 dec. 1878) och »Aida» (16 febr. 1880), skådespelen »Coriolanus» (29 okt. 1866), »En vintersaga» (7 dec. 1871), »Konung Richard den tredje» med Edvard Swartz i titelrollen (17 dec. 1872), »Kungarne på Salamis» (5 febr. 1874), »Härmännen på Helgeland» (11 nov. 1876), »Hernani» i ny öfversättning af Edvard Bäckström (4 april 1878), samt »Antonius och Cleopatra»

(28 mars 1881); på Kungl. Dramatiska Teatern upptogs under samma tid Björnsons »Mellan drabbningarne» med Georg Dahlqvist i Kung Sverres roll (13 juni 1867) och »Maria Stuart i Skottland» med Elise Hwasser i titelrollen (16 maj 1869), Ibsens »De unges förbund» (11 dec. 1869), »Fru Inger till Östråt» (27 okt. 1877), där Elise Hwasser af titelrollen skapade en af sina mest gripande och storslagna sceniska gestalter, »Samhällets pelare» (13 dec. 1877) och »Ett dockhem» (8 jan. 1880), Ponsards »Det besegrade lejonet» (19 febr. 1875), Bourniers »Rolands dotter» (31 maj 1876), Edvard Bäckströms »Dagward Frey» (12 mars 1877), Strindbergs »Gilletts hemlighet» (3 maj 1880) m. fl. mera betydande stycken, alla uppsatta med stor omsorg. Ej heller må man förglömma de förträffligt återgifna franska salongskomedierna »Falska juveler» af Dumas den yngre (20 maj 1880) med Olga Björkegren och Gustaf Fredrikson i ett par af de förnämsta rollerna samt »Dora» af Sardou (2 jan. 1879), där man hade tillfälle att beundra Elise Hwassers konst äfven på komediens område och där hennes dotter i titelrollen gjorde en synnerligen lofvande debut. — I samband härmed må nämnas att vår fräjdade landsmaninna Christine Nilsson år 1876 för första gången uppträdde å vår operascen och väckte ett oerhördt jubel samt att den världsberömda skådespelerskan Adelaide Ristori uppträdde i några af sina förnämsta roller åren 1879 och 1880, hvarvid hon visade sig tillfullo motsvara sitt rykte som samtidens största tragedienne.

Under Erik af Edholms direktörstid firades den 18 januari 1873 den svenska operainstitutionens hundraårsjubileum med uppförandet af Naumanns opera »Gustaf Vasa». Det var nämligen den 18 januari 1773 som Gustaf III invigde »Kongl. Svenska Theatern» i Bollhuset med Uttinis opera »Thetis och Pelée».

* * *

År 1881 inträdde en förändring i de kungliga teatrarnas ställning, i det desamma öfvertogs af staten, i stället

STOC
STAD

L. m.

De

Forck

Et. A. i

Aspen

FORSK

för att förut hafva ansetts vara Konungens teatrar och som sådana sorterande under hofförvaltningen; i samband härmed bestämdes att de kungliga teatrarne från och med den 1 juli nämnda år skulle lyda under Finansdepartementet.*

Samtidigt afgick förste hofmarskalken Erik af Edholm från befattningen som »Förste direktör för Kongl. Maj:ts hofkapell och teatrar» och efterträddes af landssekreteraren i Göteborgs län, *Henrik Westin*, hvilken i samband härmed utnämndes till öfverintendent i Kungl. Maj:ts hof.

Lika litet som sina företrädare förmådde öfverintendenten Westin att upphjälpa de kungliga teatrarne ekonomi. De båda spelarene af hans direktörsskap, 1881—1883, gingo med en förlust af sammanlagdt 230,000 kronor.

Den konstnärliga ledningen under Westins chefskap var likväl alldeles utmärkt: för den lyriska scenen svarade Anders Willman, väl en af de yppersta operaregissörer, som den svenska scenen ägt, och för den dramatiska Gustaf Fredrikson, som ju likaledes, på sitt område, var en förmåga af hög rang, framförallt beträffande salongskomedien, hvilken under hans fleråriga regisstörstid på 1870- och 1880-talen vann allt större terräng på vår inhemska talscen, kanske väl mycket på det högre dramatiska bekostnad. Två af Westin på operascenen upptagna verk, Adams »Konung för en dag» (f. f. g. den 25 jan. 1882) och Boitos »Mefistofeles» (f. f. g. den 26 febr. 1883), hafva sedermera alltjämt varit omtyckta reperatoaroperor, hvilka inbringat ej oväsentliga summor i teaterkassan. Därjämte kunna nämnas följande arbeten

* Härom yttrar Frans Hedberg i sitt år 1891 utgifna arbete »Gustaf III:s operahus»: »En egendomlighet, helt och hållet förbehållen vårt land bör här icke förbigås. I alla andra länder, där staten ingriper som understödjande skådeplatsen och dess verksamhet, sortera dessa under kultusministeriet; men här hos oss har teatern och dess anslag uppförts på finansdepartementets konto. Männe icke detta bidragit till att teaterangelägenheterna i det allmänna omdömet fått en viss bismak af affärsföretag — och hade de icke hållre bort få göra akademier och lärda samsfund sällskap in på ekklesiastikdepartementets mera fridlysta mark — — —?»

som upptogos under Westins två spelår: å Kungl. Stora Teatern Meyerbeers »Nordens stjerna» (2 dec. 1881), Shakspeares »Köpmannen i Venedig», som efter att ej hafva gifvits sedan 1854 nu återuppsattes med Knut Almlöf som Shylock (26 mars 1881), och Pietro Cossas från italienskan af Westin på vers öfversatta 5-aktsskådespel »Nero» med Axel Elmlund i titelrollen (23 febr. 1882) samt å Kungl. Dramatiska Teatern Paillerons »Sällskap där man har tråkigt» (8 sept. 1881), Sardous »Odette» (18 mars 1882), Ohnets »Prins Panin» (29 april 1882) och Ibsens »En folkets fiende» (3 mars 1883). I maj 1883 uppträdde på Kungl. Stora Teatern för första gången i Sverige den världsbekanta franska skådespelerskan Sarah Bernhardt med eget franskt sällskap. Under Westins direktörstid firades den 30 september 1882 det gustivianska operahusets hundraårsjubileum genom uppförandet af invigningsstycket, operan »Cora och Alonzo», samt i anslutning därtill under närmast följande dagar »Tillfället gör tjuften» samt Gustaf III:s enaktskomedi »Den bedragne paschan», med Knut Almlöf som gäst i titelrollen, och samme författares skådespel »Siri Brahe».

* * *

Den 29 juni 1883 förordnades den utmärkte opera-sångaren, intendenten för de kungliga teatrarnas lyriska scen, *Anders Willman*, att tills vidare under det med den 1 juli s. å. inträdande spelåret bestrida direktörsbefattningen för de kungliga teatrarna. Ehuru teatern fortfarande fick komma i åtnjutande af statsanslaget, 60,000 kronor, och därtill extra anslag till icke obetydliga belopp — ett kreditiv å 15,000 kronor årligen under spelåren 1884—1887 och 25,000 kronor under 1887—1888 samt dessutom under hvardera af spelåren 1884—1888 af enskilda personer genom Stockholms stad ett bidrag af 50,000 kronor — så förblef dock den ekonomiska ställningen lika brydsam under Willman som under hans föregångare. »Hela hans stora popularitet som sångare, skådespelare och enskild person behöfdes san-

STOC
STA
L. m
Rouk
E. A.
A. A.
FORS

nerligen för att hålla honom och institutionen uppe — och det lyckades honom ändå icke. (Frans Hedberg.) Repertoaren under Willmans femåriga direktörstid (1883—1888) var dock ganska omväxlande, och bland å Kungl. Stora Teatern då nyupptagna verk kunna nämnas operorna »Harald Viking» af Andréas Hallén (18 febr. 1884), »Mästersångarne i Nürnberg» af Wagner (2 april 1887) och »Per Svinaherde» af Ivar Hallström (29 dec. 1887) samt Sophokles' sorgespel »Antigone» med Olga Björkegren i titelrollen (19 april 1884); bland nyuppförda stycken på den dramatiska scenen märkas bl. a. fru Ann-Charlotte Edgrens »Sanna qvinnor» (15 okt. 1885), Ibsens »Gengångare» (27 sept. 1885), »Vildanden» (30 jan. 1885) och »Rosmersholm» (15 april 1887), Otto Benzons »En skandal» (22 okt. 1884), Georges Ohnets »Herr Derblays giftermål» (22 april 1884), Dumas fils' »Denise» (29 okt. 1885), Gondinets »En parisare» (30 nov. 1886). Äfven under Willmans direktörstid uppträdde här en scenisk konstnär med världsberömdt namn: Ernesto Rossi. Hans uppträdande ägde rum första gången våren 1885, andra gången våren 1886.

* * *

Den 30 juni 1888 afgick Willman från chefskapet. Det ordinarie anslag, hvarmed Staten sedan lång tid tillbaka understödt de kungliga teatrarne, indrogs, opera- verksamheten öfverlämnades till en enskild entreprenör och den dramatiska scenen utarrenderades. Genom kontrakt af den 26 juni 1888 upplät Staten nämligen Kungl. Stora Teatern med tillhörande materiel hyresfritt åt hofkapellmästaren *Conrad Nordqvist*, som skulle »för egen risk och räkning, utan några särskilda utgifter eller kostnader för statsverket, på ett konsten värdigt sätt uppföra operor och andra musikverk under vissa i kontraktet angifna vilkor och närmare bestämmelser. Inrättningen skulle dock fortfarande anses såsom en kunglig operateater och entreprenören erhöll, utom Konungens sedvanliga bidrag, 60,000 kronor, intäkterna under året

af uthyrda lokaler inom teatern äfvensom ett belopp af 15,000 kronor som skulle inflyta genom Kungl. Dramatiska Teaterns samtida utarrendering. Likaledes uppläts nämligen enligt kontrakt af den 19 juni 1888 sistnämnda teater med tillhörande materiel under följande spelår mot berörda arrendesumma till en association af åtskiljliga bland teaterns dåvarande sujetter. Teaterverksamheten skulle drivas för associationens risk och räkning men teatern dock fortfarande anses såsom en kunglig teater». (Ur 1897 års teaterkomité's betänkande.)

De båda kungliga teatrarna — *Kungl. Operan* och *Kungl. Dramatiska Teatern* såsom de nu benämndes — hade alltså från den 1 juli 1888 ej mera gemensam styrelse och förvaltning, utan sköttes hvar för sig såsom enskilda företag, ehuru med namn, heder och värdighet af kungliga teatrar.

Redan efter några månader ansåg sig dock Nordqvist ej kunna uppehålla operaverksamheten utan Statens bidrag. Efter härom gjord framställning återfick han, enligt kontrakt den 15 juni 1889, det under hans första spelår indragna statsanslaget till samma belopp som förut, 60,000 kronor, hvilket bidrag sedermera alljämt af operainstitutionen åtnjutits; däremot skulle han icke vidare erhålla arrendesumman för *K. Dramatiska Teatern*.

Året därpå träffades emellertid en annan öfverenskomst: Nordqvist skulle under spelåret 1890—1891 såsom *Kungl. Operans* direktör erhålla ett årligt arvode af 9,000 kronor och jämte teaterns öfriga fast anställda personal utom den bestämda lönen till fördelning erhålla hälften af möjligen uppkommande vinst, medan däremot personalen skulle vidkännas afdrag å lönen i händelse brist uppstode.

Nordqvist, som ju kan anses hafva räddat operans existens genom sitt oförskräckta ingripande, då statsverket tog sin hand från den uppoffringar kräfvande kulturinstitutionen, grep verket an med all den stora energi hvaraf han var mäktig. Genom minskning af personalen, i det den afskedade delen erhöi understöd af ett för ändamålet af 1888 års Riksdag beviljad kreditiv å

STO
STA

L. m.

Soulk

E. A.

A. A.

FORS

40,000 kronor, nedsättning af lönerna och genom ett desto intensivare, ej minst personligt arbete med den kvarvarande delen, samt ej mindre tack vare det stora intresse som visades hans företag såväl från publiken som från pressen, lyckades han under de två första åren få operaverksamheten att lämna ett ej oväsentligt öfverskott.

Snart nog var dock ängslan för operans upphörande öfver och därmed äfven förnöjsamheten och intresset hos publiken borta, hvarmed de svåra tiderna ånyo begynte.

Under Nordqvists direktörskap upptogos bl. a. operorna »Hoffmans sagor» af Offenbach (17 maj 1889), »Lakmé» af Delibes (15 jan. 1890), »Otello» af Verdi (27 maj 1890) och »På Sicilien» af Mascagni (11 dec. 1890), hvilket sistnämnda verk alltsedan varit en synnerligen omtyckt repertoaropera.

* * *

Frågan om ett nytt operahus hade emellertid länge afhandlats, nu hade denna fråga omsider fått sin lösning, hufvudsakligen på initiativ af bankdirektören K. A. Wallenberg, och den dag närmade sig alltmera då Gustaf III:s minnesrika, patriis musis helgade konsttempel skulle gå sin förintelse till mötes och jämnas med marken för att ersättas med en ny, mera tidsenlig teaterbyggnad. Man hade framhållit att den gamla, mer än hundraåriga teatern vore fallfärdig, hvilket dock var så långt ifrån verkliga förhållandet, att man tvärtom vid rifningen måste på sina ställen använda dynamit för att spränga bort de gedigna murarna. Sannt är att Adelcrantz' monumentala, i sin enkla och förnäma stil så imponerande operahus numera i afseende på sitt inre ej tillfredsställde en nyare tids fordringar, isynnerhet voro trappuppgångar och korridorer alltför trånga och obekväma. Men måtte ej en ombyggnad med bibehållande åtminstone af det gamla operahusets nobla fasad hade kunnat göras? Förslag till en sådan ombyggnad, med fasaden åt Gustaf Adolfs torg oförändrad och den öfriga delen af byggnaden i samma stil, hade upp-

STO
STA

L. m.

P. o. u.

E. A. i.

A. p. o. u.

P. O. R. S.

gjorts redan år 1881 af den framstående arkitekten, professor Magnus Isæus, under medverkan, hvad de sceniska anordningarne vidkommo, af maskinmästaren vid Kungl. Stora Teatern Peter Fredrik Lindström, den skicklige konstruktören af skeppet i operan »Afrikanskan». Enligt detta förslag var meningen att med användande af hela operatomten ombygga teatern efter moderna fördringar. Storslaget anlagdt och väl genomtänkt ledde dock professor Isæus' vackra förslag tyvärr ej till något resultat. Det af Kungl. Maj:t tillsatta Teaterbyggnads-konsortiet uppdrog sedermera åt arkitekten Axel Andersberg att uppgöra förslag till en fullständigt ny byggnad, hvilket efter vidtagna ändringar omsider i början af år 1891 blef af Kungl. Maj:t faststaldt.

Kostnaden för den nya operabyggnaden, skulle bestridas dels genom ett bidrag från Stockholms stad af 600,000 kronor och dels genom vinsten af ett år 1889 beviljad premieobligationslån å 10,000,000 kronor, fördeladt i 500,000 obligationer å 20 kronor hvardera.

* * *

Gustaf III:s stolta skapelse var alltså dödsdömd, och den sista föreställningen i det gamla operahuset ägde rum den 30 november 1891. Programmet vid denna föreställning upptog: Prolog af Carl Rupert Nyblom, framsagd af Emil Hillberg, »Den bergtagna» (utom 5:te akten) samt »Sånggudinnornas afsked», efterspel i 1 akt af Frans Hedberg. Därefter flyttade operascenen öfver till Svenska Teatern på Blasieholmen, som var förhyrd för den tid under hvilken uppförandet af nya operabyggnaden påginge. Första föreställningen å den provisoriska operascenen gafs den 26 december 1891.

* * *

För spelåret 1891—1892 hade Kungl. Operans personal blifvit förstärkt med en dramatisk afdelning, hvilket dock ej bidrog att upphjälpa ekonomien. Man gaf Heibergs skådespel »Elfjungfrun», Ibsens »Härmännen på

Helgeland», Alphonse Daudets »Flickan från Arles» med musik af Bizet, »En midsommarnattsdröm», »Jeppe på berget» (med Victor Holmquist i titelrollen) m. fl. dramatiska stycken. I april 1892 gäfvos några föreställningar af den berömde franske skådespelaren Coquelin aîné, hvarvid fru Ellen Hartman uppträdde i några roller, som hon utförde på franska språket.

Något öfverskott under de båda spelåren 1890—1891 och 1891—1892 blef det gifvetvis icke, och under det senare året måste personalen jämväl underkasta sig ett mindre afdrag å sista månadens löner. Detta jämte andra anledningar till meningsskiljaktigheter mellan chefen och personalen gjorde att Nordqvist hösten 1892 ansåg sig böra afsäga sig chefskapet vid Kungl. Operan. Han efterträddes då af den för sitt varma intresse för hufvudstadens musiklif kände kammarherre *Axel Burén*, som den 2 september 1892 öfvertog chefskapet öfver Kungl. Operan, och under hvilkens ledning operaverksamheten fortgick å Svenska Teatern till våren 1898.

* * *

Buréns mer än femtonåriga chefskap, från september 1892 till december 1907, skulle kunna indelas i två perioder: den första omfattande åren 1892—1898, då han var tillförordnad chef för Kungl. Operan under dess provisoriska tillvaro å Svenska Teatern, den andra då han, efter inflyttningen i nya operahuset var verkställande direktör för »Kongl. Teaterns Aktiebolag» och chef för Kungl. Teatern.

Då Burén öfvertog ledningen af operaverksamheten skedde detta på samma villkor som företrädaren. Emellertid visade sig snart nog att de medel, som under byggnadstiden voro anslagna till operaverksamhetens uppehållande, icke voro tillräckliga, och då äfven de för teaterbyggnadens uppförande beräknade kostnaderna hade måst öfverskridas i och för åtskilliga kompletteringsarbeten, medgaf Kungl. Maj:t genom resolution den 10 mars 1893 teaterbyggnadskonsortiet att anordna ett nytt

premieobligationslån å 3,000,000 kronor, fördeladt i 300,000 obligationer, och af dettas vinstmedel skulle konsortiet för byggnadsändamålet få använda 500,000 kronor samt i och för operaverksamhetens uppehållande under byggnadstiden tillhandahålla ett visst årligt belopp under spelåren 1892—1897. Sedan konsortiet förklarat sig icke kunna öfverlämna byggnaden fullt färdig till den 1 juli 1897, erhöi operainstitutionen jämlikt nådiga brefvet den 1 september 1897 rätt att uppbära de efter den 1 juli samma år inflytande hyresinkomsterna af de inom operabyggnaden uthyrda lägenheter, som voro färdiginredda, såsom operakällaren m. fl.

Trots många och stora svårigheter lyckades Burén uppehålla teaterverksamheten utan ekonomiska rubbningar i den provisoriska allt annat än lämpliga lokalen intill dess Operan kunde inflytta i det nya teaterhuset.

Under de sex första åren af Buréns chefskap — medan operaverksamheten ännu fortgick på Svenska Teatern — upptogos åtskilliga musikverk af betydighet, hvilka sedan under en följd af år varit stående repertoarstycken, såsom Leoncavallos »Pajazzo» (första gången den 28 sept. 1893), Tschakowskys »Jolanta» (27 okt. 1893), Glucks »Orfevs» (7 mars 1894) och Wagners »Valkyrian» (7 nov. 1895), hvarmed början gjordes till det under Buréns chefskap afslutade framförandet af »Nibelungen Ring». Äfvenså må erinras om några andra operor af värde, som under denna tid upptogos: »Fryne» af Saint-Saëns (11 maj 1894), »Brudköpet» af Smetana (6 okt. 1894), »Navarresiskan» (18 maj 1895) och »Manon» (18 jan. 1896), båda af Massenet, »Hans och Greta» af Humperdinck (18 maj 1895) och »Falstaf» af Verdi (16 nov. 1896) samt åtskilliga svenska verk såsom »Granadas dotter» af Ivar Hallström (26 nov. 1892) och »Hexfällan» af Andréas Hallén (16 mars 1896).

En ny konstnärsgeneration hade efter hand uppstått och ersatt de lysande förmågor som operascenen kunnat framvisa ett par årtionden tidigare: sångkonstnärer sådana som Louise Michaëli, Signe Hebbe, Fredrika Stenhammar, Mathilda Grabow, och på den manliga sidan Arnoldson,

Arlberg, Willman — för att nu endast nämna några af de allra förnämsta — lefde nu blott i operavännernas minne. Men den lyriska scenen kunde i stället under denna period uppvisa sådana namn som Caroline Östberg, Matilda Jungstedt, Arvid Ödmann m. fl. och dessutom framträdde några yngre förmågor, hvilka snart nog skulle göra sig gällande, såsom t. ex. Anna Thulin, s. m. fru Oscår, och framförallt en ung barytonist, som senare gjort sig ett namn äfven långt utom vårt lands gränser: John Forsell.

Flera bemärkta gästspel ägde rum under denna tid af bl. a. den utmärkte portugisiska sångaren Francesco d'Andrade och den i Australien födda världsbekanta sångerskan Nellie Melba samt de svenskfödda sångerskorna fru Sigrid Arnoldson och fröken Ellen Nordgren, s. m. fru Gulbranson. Flera framstående dramatiska artister glädde äfven vår publik från samma scen: Frés déric Febvre, Eleonora Duse och Ida Aalberg, samtliga med sällskap.

Sista operaföreställningen å Svenska Teatern ägde rum den 3 juni 1898, hvarvid »Lohengrin» uppfördes.

* * *

Den nya operabyggnaden, som i sin helhet hade kostat 5,000,000 kronor, stod nu omsider färdig, och den 29 juni 1898 blef densamma af Teaterbyggnadskonsortiet öfverlämnad till Kungl. Maj:t och kronan. Teaterverksamheten öfverläts åt ett aktiebolag. Det inbetalda aktiekapitalet i det nya bolaget, som antog namnet »Kungl. Teaterns Aktiebolag», utgjorde 294,000 kronor, och det bestämdes att bolagets styrelse skulle bestå af fem personer, af hvilka tre skulle utses af Kungl. Maj:t och af dessa en till ordförande och en till verkställande direktör, tillika teaterns chef. De två öfriga styrelseledamöterna skulle väljas af bolaget. Den förste ordföranden i styrelsen var chefen för Konungens hofförvaltning, förste hofmarskalken, s. m. riksmarskalken fil. doktor Otto Printzsköld, som kvarstod på denna post i

tio år, hvarefter han från och med den 1 juli 1908 efterträdde af ledamoten i styrelsen hofrättsrådet Theodor Westrin, och sedan denne redan påföljande månad aflidit, blef hofrättsrådet, grefve Gustaf von Rosen, utsedd till bolagsstyrelsens ordförande. Till verkställande direktör och teaterns chef förordnades vid bolagets bildande 1898 den hittillsvarande operachefen, kammarherren, s. m. öfverintendenten Axel Burén. Öfriga ledamöter i styrelsen voro Kungl. Musikaliska Akademiens sekreterare, fil. doktor Vilhelm Svedbom (död den 25 dec. 1904), utsedd af Kungl. Maj:t, samt hofrättsrådet Theodor Westrin (död den 25 aug. 1908) och grosshandlaren Arthur Thiel, valda af bolaget. Till Svedboms efterträdare utsågs af Kungl. Maj:t öfversten Christian Lovén och efter Westrin invaldes i styrelsen grosshandlaren Axel Abramson.

* * *

Kongl. Teatern, såsom operainstitutionen nu åter benämndes efter att sedan år 1888 hafva burit namnet *Kungl. Operan*, började sin verksamhet i det nya operahuset den 19 september 1898; arbetena å scenen hade ej hunnit afslutas förr än nämnda dag. Programmet vid invigningsföreställningen upptog en af Ivar Hallström komponerad kantat med ord af Carl Rupert Nyblom samt därefter Adolf Fredrik Lindblads treaktopera »Fröndörerna» och scener ur Franz Berwalds opera »Estrella de Soria». Konung Oscar den andre jämte medlemmar af den kungliga familjen närvaro vid invigningen, hvar till förofrigt hade inbjudits statsrådets medlemmar, åtskilliga utländska teaterchefer, representanter för vetenskap och konst samt för Stockholms stadfullmäktige, samtliga bolagets delägare, f. d. artister vid de kungliga teatrarna m. fl.

Nu följde för vår operascen några äfven ekonomiskt gynnsamma år. De båda första spelåren erhöles aktieägarna fem procents utdelning å sina aktier. Man kan med fullt fog säga att Buréns direktörstid sammanfaller

STO
STA

L. m.

P. m.

E. A.:

A. m.

P. m.

med en af operainstitutionens lyckligaste och mest framgångsrika perioder. Under större delen af sitt chefskap lyckades han att uppehålla den ekonomiska jämvikten vid teatern, och först under de allra sista spelåren började de stegrade utgifterna att växa äfven honom öfver hufvudet. De åtta första spelåren af bolagets verksamhet, 1898—1906, visade nämligen ett jämförelsevis godt resultat, i det att bristen under alla dessa år ej uppgick till mer än sammanlagt 22,561 kronor. Men med spelåret 1906—1907 kom det verkliga första afbräcket i teaterns ekonomi. Det var den stora orkesterkonfliktens år. Hofkapellet dref upp sin stat med i det närmaste 30,000 kronor. Vid nämnda spelårs slut hade bristen för de nio spelåren stigit till 56,343 kronor. Spelåret 1907—1908 gick det ännu olyckligare, hvartill medverkade konung Oscar den andres död i december 1907 och den minskning i operafrekvensen, som här af blef en oundviklig följd. Förlusten under detta spelår uppgick till 51,630 kronor. Hela förlusten under den första tioårsperioden utgjorde alltså 107,973 kronor.

Väl hemmastadd på det musikaliska området förstod Burén att drifva teaterns verksamhet äfven i en konstnärligt tillfredsställande riktning. Sålunda framfördes under hans direktörstid hela »Niebelungen Ring»; »Valkyrian», gifven 1895, efterföljdes nu af »Rhenguldet» (första gången 26 okt. 1901), »Sigfrid» (11 dec. 1905) och »Ragnarök», såsom den sista afdelningen, »Götterdämmerung», här benämndes (28 febr. 1907). Åtskilliga svenska musikverk framfördes, såsom Wilhelm Stenhammars »Tirfing» (9 dec. 1898) och »Gillet på Solhaug» (31 okt. 1902), Andréas Halléns »Valdemars skatten» (8 april 1899) och Wilhelm Peterson—Bergers »Ran» med fru Matilda Jungstedt i titelpartiet (20 maj 1903). Af utländska operaverk, som under denna period införlifvades med repertoaren må anföras Saint-Saëns' »Simson och Delila» (11 febr. 1903), Tschaikowskys »Eugen Onegin» (12 okt. 1903) och Puccinis »Tosca» (15 febr. 1904) med John Forsell i de båda sistnämnda operornas resp. manliga hufvudpartier.

Flera dramatiska konstnärer med världsberömda namn gästade Kungl. Teatern under dessa år: Mounet-Sully i december 1899, Sarah Bernhardt i oktober 1902, Coquelin aîné i oktober 1903 och Eleonora Duse i februari 1906.

Äfven framstående lyriska artister gäfvos gästroller under denna tid, bl. a. danske kammarsångaren Vilhelm Herold, första gången i maj 1901 och sedan flera gånger under de följande åren, fru Sigrid Arnoldson hösten 1902, den lyriske tenoren Franz Naval 1902—1903 och 1903—1904, fru Aino Ackté i oktober 1903, Geraldine Farrar i maj 1904 och 1906, fru Katharina Fleischer-Edel i december 1904 och Maria Labia 1905.

Under första hälften af juni 1903 gaf Kristiania Nationalteaters sällskap tolf föreställningar under ledning af dess dåvarande styresman Björn Björnson; året därpå vid samma tid gäfvos tio föreställningar af medlemmar från Københavns Kongel. Theater under ledning af den framstående skådespelaren, fil. doktor Karl Mantzius.

Lika litet som någon annan af alla dem som stått i spetsen för vår operainstitution kunde emellertid Burén undgå klander och trakasserier, hvilket slutligen nödgade honom att den 6 dec. 1907 afgå från den befattning han med så stor heder beklädt i 15 år och 3 månader — den längsta tid som någon af den kungliga teaterinstitutionens chefer ditintills innehaft direktörsbefattningen. Konung Oscar hade uttryckt en önskan att Burén skulle kvarstå som operachef så länge konungen lefde, och ödet fogade så att han verkligen kom att stanna kvar på sin post till så godt som sista dagen af den gamle konungens lefnad.

Till Buréns efterträdare förordnades ledamoten af aktiebolagets styrelse, grosshandlaren *Arthur Thiel*, som omedelbart öfvertog chefskapet, dock med redan från början bestämd afsikt att ej kvarstå längre än till spelårets slut.

Under Thiels korta direktörstid — ej fullt sju månader — gafs för första gången Richard Strauss' mycket omtalade opera »Salome» med fru Anna Oscär i titelpartiet (14 april 1908). I maj samma år gäfvos 6 föreställ-

STO
STA

L. m.

Pou.

El. A.

A. J.

PORS

ningar af kejsrerliga baletten vid Maria-teatern i Petersburg och under senare hälften af samma månad uppträdde kammarsångerskan Frieda Hempel som gäst fyra gånger.

* * *

Från och med den 1 juli 1908 öfverlät teaterbolaget operaverksamheten för tre år till teaterföreståndaren *Albert Ranft*. Efter två år träffades emellertid en ny öfverenskommelse, hvarigenom Ranft blef löst från sin förbindelse beträffande det tredje spelåret. De båda spelåren 1908—1910 hade nämligen gått med en för entreprenören synnerligen kännbar förlust. Det kan dock icke förnekas att Ranft under sitt tvååriga chefskap sökte tillgodose krafven på en god repertoar. Flera nya verk instuderades och framfördes, bl. a. Puccinis »Madame Butterfly» (ansågen till spelning redan af Burén), hvarmed Ranft började sin operaverksamhet den 21 aug. 1908, Eugen d'Alberts »Låglandet» (första gången den 9 okt. 1908), Wagners »Tristan och Isolde» (11 febr. 1909), Tschai-kowskys »Spader Dam» (25 nov. 1909) samt slutligen Wilhelm Peterson-Bergers musikdrama »Arnljot» (13 april 1910) — samtliga dessa musikverk uppsatta med mycken omsorg och stora kostnader.

* * *

Från den 1 juli 1910 återtog teaterbolaget operaverksamheten och till teaterns chef förordnades dåvarande kaptenen vid Kungl. Göta Lifgarde, sedermera kabinettskammarherren, grefve *Hans von Stedingk*. Bland verk som under grefve von Stedingks chefstid upptagits kunna framhållas Moussorgskys musikdrama »Boris Godunov» (26 april 1911), Massenets lyriska dram »Thaïs» (2 dec. 1912), Wolf-Ferraris opera »Madonnans juveler» (4 dec. 1913), Henri Rabauds opera-comique »Marouf» (16 dec. 1915) och Wagners »Parsifal» (21 april 1917). Dessutom blefvo under åren 1915, 1916 och 1917 »Hugenotterna»

spel »Gurli» med fru Ellen Hartman i titelrollen, hvilket stycke gjorde mycken lycka och gafs ett stort antal gånger (första gången den 20 jan. 1898); därjämte återupptogs åtskilliga af Blanches lustspel.

Af utländska stycken må nämnas följande, förut ej å denna scen gifna: Echegarays »Galeotto» (24 okt. 1888), »Järn och blod» (4 okt. 1889), »En kritikers debut» (9 mars 1892) och »Helgon eller vansinnig» (6 april 1895), med Emil Hillberg i dessa fyra styckens hufvudroller, Ibsens »Frun från hafvet» med fru Olga Björkengren-Fähræus i titelrollen (22 mars 1889) och »Kärlekens komedi» i Harald Molanders förträffliga öfversättning (25 nov. 1889), Octave Feuillet's komedi »Chamillac» med Gustaf Fredrikson i titelrollen (4 jan. 1890), Sardous »Vi skiljas!» (17 maj 1890), Sudermanns »Åra» (24 nov. 1890), som sedermera under en lång följd af år blef ett af teaterns förnämsta repertoarstycken med Gustaf Fredrikson i Grefve Trast-Saarbergs roll, Giacosas »Stulen lycka» (18 sept. 1891), Ludvig Ganghofers »Bröllopet på Valéni» (21 april 1892), det indiska dramat »Vasantasena» med Emil Hillberg som prins Samsthanaka (20 febr. 1894), Sardous komedi »Madame Sans-Gêne» med fru Ellen Hartman i titelrollen (12 febr. 1895), hvilket stycke under mindre än halftannat spelår upplefde 107 föreställningar, samt slutligen Alex. Dumas fils' komedi »Damernas vän» (4 jan. 1896), som äfvenledes gafs ett stort antal gånger. — Den 1 nov. 1892 högtidlighölls teaterns 50-åriga tillvaro med en jubileumsföreställning, hvarvid programmet upptog prolog af Frans Hedberg, framsagd af Emil Hillberg, samt Blanches lustspel »Döden fadder».

År 1898 på våren var teaterns ställning ytterligt hotad: myndigheterna ingrep och framhöllö byggnadens eldfarlighet. Förslag framkastades, att Staten skulle inköpa Svenska Teatern, där den dramatiska scenen skulle få sitt hemvist. Regeringen framlade en kunglig proposition härom till riksdagen, men förslaget, ehuru tillstyrkt af statsutskottet, föll emellertid i båda kamrarna, i andra kammaren med en betydande majoritet. Nu såg det

fattare, Adolf Pauls »Kung Kristian II» (4 febr. 1899) och »Karin Månsdotter» (14 nov. 1890), Henrik Christiernssons »Castor och Pollux» (30 jan. 1900) och Georg Nordensvans »Fästmanssoffan» (6 dec. 1902). Bland märkligare utländska stycken under dessa år förtjäna följande att nämnas: Wilbrandts »Arria och Messalina» (10 jan. 1899), Ibsens »Byggmästar Solness» (29 maj 1900), Gustaf Wieds »Första fiolen» (19 april 1900), Bissons »Historiska slottet» (8 mars 1902) och framför allt Edmond Rostands »Cyrano de Bergerac» med Nils Personne i titelrollen (9 mars 1901), hvilket stycke gafs ett hundratal gånger med storartad framgång. För öfrigt upptogs repertoaren af åtskilliga nyinstituerade stycken af Shakspeare, Molière och Holberg.

* * *

På grund af det ekonomiskt ogynnsamma resultatet under spelåret 1903—1904 blef emellertid associationen upplöst, hvarefter teatern uthyrdes till direktör *Gustaf Fredrikson*, som nu, från den 1 juli 1904, för egen räkning öfvertog densamma och innehade den under de tre återstående åren af dess tillvaro. Friherre Carl Carlsson Bonde förordnades att fortfarande vara öfverinspektör och censor, hvarjämte Konungen förklarade »att någon tillsättning af intendentsbefattningen nu icke skulle äga rum, men att direktör Fredrikson ägde öfvertaga med samma befattning förenade göromål och åligganden». (Enligt Riksmarskalksämhetets skrifvelse 18 juni 1904.) Under dessa år gäfvos af svenska originalstycken Fredrik Nycanders versdrama »Hans Fjord» (25 april 1905) och Hjalmar Söderbergs skådespel »Gertrud» (13 febr. 1907); af danska författare var Edvard Brandes representerad med skådespelet »Hårdt mot hårdt» (18 nov. 1904), Otto Benzon med lustspelet »Måttligt skämt» (20 maj 1905), Hjalmar Bergström med lustspelet »Lynggaard & C:o» (24 okt. 1905) och Gustav Esmann med lustspelet »Far och son» (25 jan. 1906). Af den utländska repertoaren må vidare framhållas skådespelet »Fru de Lavalette» af